

מבוא ללטינית

ספר לימוד ליסודות השפה הלטינית

מאת

אברהם ארואטי

PROLEGOMENA AD LINGUAM LATINAM

liber ad elementa Latinitatis discenda

scriptus ab

Abraham Arouetty

עיצוב והפקה: גאלה קדם דפוס בע"מ

© כל הזכויות לספר זה שמורות למחבר
המוציא לאור: אברהם ארואטי
arouettyclassics.com

מסת"ב: 978-965-598-012-7

נדפס בישראל התשפ"ב

Printed in Israel 2022

הדפסה שנייה, עם כמה תיקונים, מרס 2023
הדפסה שלישית, עם כמה תיקונים נוספים, ספטמבר 2023
(לרשימת התיקונים ראו האתר במרשתת)

הספר מוקדש לזכרו של
עמינדב דיקמן,

מלומד שאין שני לו, מתרגם מחונן מלשונות רבות וחבר של אמת.

אָנוּ כְּמוֹ הָעֵלִים, תְּצַמִּיחֵם עֵת אָבִיב מְלַבְּלָבֶת,
אִז הֵם גְּדֵלִים חֵישׁ מֵהָר תַּחַת קַרְנֵי הַחֲמָה;
וּכְמוֹתֵם נְרוֹה הִנָּאָה מְפָרְחֵי עֲלוּמֵינוּ
אֲךָ זְמַן מוֹעֵט – לֹא גִדַע מִן הָאֱלִים לֹא רְעוֹת
גַּם לֹא טוֹבוֹת; וְאוֹלָם גּוֹרְלוֹת אֶפֶל עוֹמְדִים לִידְנוּ:
זֶה אוֹצֵר בְּחִבּוֹ קֶץ שֶׁל זְקֵנָה כְּאוֹבָה,
וְחִבְרוּ – קֶץ הַמּוֹת. זַעִיר הוּא פְּרִי נְעוּרֵינוּ,
קֶצֶר מוֹעֵד כְּזָרִיחַת שֶׁמֶשׁ עַל פְּנֵי אֲדָמָה.
זֹאת וְאֵף זֹאת, כְּשֶׁתְּחַלֵּף הַתְּקוּפָה, שְׁעֵתָה כִּי תִגִּיעַ,
טוֹב אִז מִיָּד לְמוֹת מְלֶהֱמָשִׁיךְ בְּחַיִּים.
הֵן מְכֹאֲבִים רַבִּים מִתְּרַגְּשִׁים עַל הַלֵּב: יֵשׁ שֶׁהָרַס
אֶת מְעוֹנָנוּ פּוֹקֵד, גַּם עַל הָעֵנִי מְכַבֵּיד;
זֶה מְשִׁתּוֹקֵק לְבָנִים, אֲלֵיָהֶם בְּכָל לֵב הוּא כְּמָה
עַד רָדְתוּ לְשָׂאֵל, מִטָּה אֶל הָדָם יִפְסַע;
חֲלִי קִטְלָן אֶת רְעֵהוּ תוֹקֵף; וְהִנֵּה בְּבִנֵי מוֹתָה
אֵין וְלוֹ אִישׁ אֲשֶׁר לוֹ זֶוּס לֹא חֶלֶק רַב רְעוֹת.

(מִימְנַרְמוֹס, הַמַּחְצִית הַשְּׁנִייה שֶׁל הַמָּאָה הַשְּׁבִיעִית לַפְּנֵה"ס, [שִׁיר] שִׁיר 2)

תוכן העניינים

13.....	הקדמה
17.....	שיעור 1: האלפבית ויסודות המבטא הלטיני
17.....	1. האותיות
17.....	2. עיצורים ותנועות
17.....	3. הגיית התנועות
18.....	4. הגיית העיצורים
19.....	5. הברות
20.....	6. טעם (accentus)
20.....	7. מילים אנקליטיות (enclitica)
22.....	שיעור 2: שמות עצם מן הנטיות הראשונה (ā) והשנייה (o); מילות יחס
22.....	1. שם העצם
22.....	2. גזע השם
22.....	3. שמות עצם מן הנטייה הראשונה
23.....	4. שמות עצם מן הנטייה השנייה
24.....	5. מילות יחס
25.....	6. היעדר תווית היידוע
25.....	7. תרגילים
	שיעור 3: נטיות הפועל הלטיני (גזע ה־praesēns): הווה (praesēns), אימפרפקטום (imperfectum), עתיד (futūrum), אינדיקטיבוס פעיל; הפועל sum (esse)
26.....	1. הפועל
26.....	2. צורת המקור (infinitivus)
26.....	3. צורות הבינוני
27.....	4. גוף, מספר, דיאתזה ומודוס
27.....	5. קבוצות הנטייה
27.....	6. זמן הווה פעיל אינדיקטיבי
29.....	7. זמן אימפרפקטום פעיל אינדיקטיבי
30.....	8. זמן עתיד פעיל אינדיקטיבי
31.....	9. הפועל sum (esse): להיות
32.....	10. תרגילים

שיעור 4: שמות תואר מנטיות ראשונה ושנייה (ā/o); שימושי היחסות (א);

- 34..... plūrāle tantum
34..... 1. שמות תואר מנטיות ראשונה ושנייה (ā/o)
36..... 2. שימושי היחסות (א): נומינטיבוס, ווקטיבוס ואקוסטיבוס
38..... 3. plūrāle tantum (רבים בלבד)
38..... תרגילים

שיעור 5: נטיות הפועל הלטיני (גזע ה־perfectum): עבר (perfectum); עבר מושלם (plūs quam perfectum); שימושי היחסות (ב)

- 40..... 1. גזע הפרפקטום
40..... 2. זמן perfectum (עבר)
41..... 3. זמן plūs quam perfectum
41..... 4. זמן futūrum II (עתיד שני/מושלם)
42..... 5. צורות הפועל esse בזמנים המושלמים
42..... 6. שימושי היחסות (ב): גנטיבוס
44..... תרגילים

שיעור 6: שמות עצם מן הנטייה השלישית (א); שימושי היחסות (ג)

- 47..... 1. קבוצת הנטייה השלישית של שמות העצם
47..... 2. שתי החטיבות העיקריות בנטייה השלישית
47..... 3. גזעים קונסוננטיים
48..... 4. גזעי i
49..... 5. שימושי היחסות (ג): דטיבוס
50..... תרגילים

שיעור 7: שמות עצם מן הנטייה השלישית (ב);

- 52..... כינויי הגוף (prōnōmina persōnālia); שימושי היחסות (ד)
52..... 1. גזעי i (המשך)
52..... 2. גזעי i (המשך, שמות ממין סתמי)
53..... 3. שמות חריגים
53..... 4. כינויי הגוף (prōnōmina persōnālia)
55..... 5. שימושי היחסות (ד): אבלטיבוס
58..... תרגילים

שיעור 8: כינויים רומזים (prōnōmina dēmonstrātīva);

- 60..... כינוי הזיקה (prōnōmen relātīvum)
60..... 1. הכינויים הרומזים
63..... 2. כינוי הזיקה
65..... תרגילים

- שיעור 9: שמות עצם מן הנטיות הרביעית (ŭ) והחמישית (ē)..... 68
1. נטייה רביעית (גזעים המסתיימים ב-ŭ)..... 68
2. נטייה חמישית (גזעים המסתיימים ב-ē)..... 69
- תרגילים..... 70

שיעור 10: שמות תואר פרונומינאליים (adiectīva prōnōminālia);

- הפועל *possum*..... 72
1. שמות תואר פרונומינאליים (adiectīva prōnōminālia)..... 72
2. הפועל *possum*..... 74
- תרגילים..... 75

שיעור 11: כינוי השאלה (prōnōmen interrogātivum);

- כינויים סתמיים (prōnōmina indēfīnīta); כינוי גומלין..... 77
1. כינוי השאלה (prōnōmen interrogātivum)..... 77
2. כינויים סתמיים (prōnōmina indēfīnīta)..... 78
3. כינוי גומלין..... 81
- תרגילים..... 81

שיעור 12: שמות תואר מן הנטייה השלישית

1. שמות תואר מן הנטייה השלישית – גזעי i..... 83
- א. תארים בעלי שלוש סיומות..... 83
- ב. תארים בעלי שתי סיומות..... 84
- ג. תארים בעלי סיומת אחת..... 85
2. שמות תואר מן הנטייה השלישית – גזעים עיצוריים/קונסוננטיים..... 86
- תרגילים..... 87

שיעור 13: השוואת שמות התואר

1. דרגת היתרון (comparātivus) ודרגת ההפלגה (superlātivus):
מורפולוגיה..... 90
2. שימושי ה־comparātivus..... 91
3. שימושי ה־superlātivus..... 92
4. שמות תואר חריגים בהשוואתם..... 92
5. הבעת דמיון/דרגת הדימוי..... 94
- תרגילים..... 95

שיעור 14: התואר *medius* ודומיו; תוארי פועל; גזע ה־*supīnum*

1. התואר *medius* ודומיו..... 97
2. תוארי פועל..... 97
- א. דרגת הפשיטות (positivus) בתוארי פועל..... 97
- ב. דרגות היתרון וההפלגה בתוארי פועל..... 98
- ג. תוארי פועל חריגים בהשוואתם..... 98

99.....	3. גזע ה־supīnum
100.....	תרגילים

שיעור 15: הדיאתזה סביל (passivum): (א) גזע ההווה

103.....	1. הדיאתזה סביל: הסבר כללי
103.....	2. צורות הסביל בגזע ה־praesēns
104.....	3. זמן הווה סביל אינדיקטיבי
104.....	4. זמן אימפרפקטום סביל אינדיקטיבי
105.....	5. זמן עתיד סביל אינדיקטיבי
106.....	6. ablātivus instrūmentī (אבלטיבוס של אמצעי/מכשיר)
106.....	7. ablātivus agentis/auctōris (אבלטיבוס של סוכן הפעולה)
106.....	8. פועל סביל עם מקור פועל משלים
107.....	(מבנה nōminātivus cum īnfīnitīvō)
108.....	תרגילים

שיעור 16: הפועל fiō; שם המספר (nōmen numerāle)

110.....	1. הפועל fiō
110.....	2. שם המספר (nōmen numerāle)
111.....	תרגילים

שיעור 17: הדיאתזה סביל (passivum): (ב) גזע הפרפקטום;

116.....	סביל סתמי (neutrum passivum)
116.....	1. צורות הסביל בגזע פרפקטום
116.....	א. מבוא: participium perfectī passivī
116.....	ב. שימושי ה־p.p.p.
117.....	ג. נטיית הסביל בגזע הפרפקטום
119.....	2. סביל סתמי (neutrum passivum)
120.....	תרגילים

שיעור 18: פעלים דפוננטיים (verba dēpōnentia);

122.....	ציורי (modus imperātivus)
122.....	1. פעלים דפוננטיים
122.....	א. הגדרה
122.....	ב. הפעלים הדפוננטיים לקבוצותיהם ולסוגיהם
124.....	ג. ה־participium perfectī passivī/dēpōnentis
124.....	ד. פעלים דפוננטיים למחצה (verba sēmi-dēpōnentia)
125.....	2. ציורי (modus imperātivus)
127.....	תרגילים

שיעור 19: תורת ה־participia (צורות הבינוני) (א)

129.....	1. ה־participium (בינוני): הגדרה
----------	----------------------------------

129.....	ה־ participium: מורפולוגיה
129.....	א. participium praesentis activi
131.....	ב. participium perfecti passivi
132.....	ג. participium futuri activi
133.....	3. שימושי ה־ participia
133.....	א. הבינוני כרכיב נשואי/לוואי מצב (praedicativum)
134.....	ב. participium coniunctum
135.....	ג. הבינוני כשם תואר אטריבוטיבי (לוואי) ופרידיקטיבי (נשואי)
136.....	ד. p.p.p. כנשוא שמני
136.....	תרגילים

שיעור 20: תורת ה־ participia (ב): ablativus absolutus; הפעלים החריגים: volō, nōlō, mālō, eō, ferō; פעלים מורכבים (verba)

139.....	(composita)
139.....	1. ablativus absolutus
140.....	2. פעלים חריגים (verba anomala)
140.....	i. הפעלים volō, nōlō, mālō
141.....	ii. הפועל ferō
142.....	iii. הפועל eō
144.....	3. פעלים מורכבים (verba composita)
146.....	תרגילים

שיעור 21: ה־ infinitivus (שם/מקור הפועל) לצורותיו ולסוגיו; נטייה פריפרסטית בעתיד פעיל (coniugatiō periphrastica futuri activi);

149.....	הבעה עקיפה: מבנה ACI
149.....	1. ה־ infinitivus לצורותיו ולסוגיו
	2. נטיית העתיד הפעיל הפריפרסטי
152.....	(coniugatiō periphrastica futuri activi)
152.....	3. הבעה עקיפה/דיבור עקיף (ōratiō obliqua)
153.....	4. משפטי חיווי בדיבור עקיף: מבנה ACI (אקוסטיבוס עם מקור הפועל)
155.....	5. פעלים הפותחים הבעה עקיפה
156.....	תרגילים

שיעור 22: gerundium (שם הפעולה) ו־ gerundivum

160.....	1. gerundium (שם הפעולה)
162.....	2. gerundivum
163.....	א. ה־ gerundivum כשם תואר אטריבוטיבי
163.....	ב. ה־ gerundivum כשם תואר נשואי (פרידיקטיבי) במשפטים שמניים
164.....	ג. יתר שימושי ה־ gerundivum
166.....	תרגילים

שיעור 23: פעלים מורכבים של sum; פעלים סתמיים/אימפרסונליים

- 168..... (verba impersonalia)
- 168..... 1. פעלים מורכבים של sum
- 168..... 2. פעלים אימפרסונליים/סתמיים (verba impersonalia)
- 169..... א. פעלים אימפרסונליים הגוררים ACI
- 169..... ב. פעלים אימפרסונליים עם אקוסטיבוס (של האדם)
וגנטיבוס (של הסיבה)
- 170..... ג. פעלים אימפרסונליים עם דטיבוס ו־infinitivus
- 170..... ד. הפעלים rēfert ו־interest
- 171..... ה. הביטוי opus est
- 171..... ו. ביטויים אימפרסונליים נוספים
- 172..... ז. הפועל videtur כפועל אימפרסונלי
- 172..... תרגילים

שיעור 24: modus coniunctivus: מורפולוגיה

- 175..... 1. coniunctivus praesentis (activi et passivi)
- 176..... 2. coniunctivus imperfecti (activi et passivi)
- 177..... 3. coniunctivus perfecti (activi et passivi)
- 178..... 4. coniunctivus plus quam perfecti (activi et passivi)
- 179..... תרגילים

שיעור 25: משפטים מורכבים; תיאום הזמנים (consecutio temporum);

- 181..... קוניונקטיבוס בפסקיות תכלית ותוצאה
- 181..... 1. משפטים מורכבים
- 181..... 2. תיאום הזמנים (consecutio temporum)
- 182..... 3. פסקיות תכלית (coniunctivus finalis)
- 184..... 4. פסקיות תוצאה (coniunctivus consecutivus)
- 187..... תרגילים

שיעור 26: קוניונקטיבוס עצמאי

- 190..... 1. קוניונקטיבוס של ציווי (coniunctivus iussivus)
- 190..... 2. קוניונקטיבוס של זירוז עצמי (coniunctivus adhortativus)
- 191..... 3. קוניונקטיבוס של משאלה/בקשה/איווי (coniunctivus optativus)
- 191..... 4. קוניונקטיבוס של אפשרות (coniunctivus potentialis)
- 191..... 5. קוניונקטיבוס של ספק ושיקול דעת
- 192..... (coniunctivus deliberativus/dubitativus)
- 192..... 6. קוניונקטיבוס של ויתור (coniunctivus concessivus)
- 193..... תרגילים

שיעור 27: פקודות ובקשות בדיבור עקיף; שאלות ישירות ועקיפות

- 195..... 1. פקודות ובקשות בדיבור עקיף
- 196..... 2. שאלות ישירות

197.....	3. שאלות עקיפות
201.....	תרגילים

שיעור 28: פסוקיות בהבעה עקיפה (דיבור עקיף);

205.....	דיבור עקיף <i>ex mente aliēnā</i> ; פסוקיות <i>cum</i>
205.....	1. פסוקיות בהבעה עקיפה
206.....	2. דיבור עקיף <i>ex mente aliēnā</i>
207.....	3. מילת החיבור <i>cum</i>
208.....	א. <i>cum temporāle</i>
208.....	i. פסוקיות <i>cum temporāle</i> עם פועל בזמן ראשי
208.....	ii. פסוקיות <i>cum temporāle</i> עם פועל בזמן משני
209.....	iii. הערה לגבי <i>cum-tum</i>
210.....	ב. <i>cum causāle</i>
210.....	ג. <i>cum concessivum/adversativum</i>
210.....	סיכום
210.....	תרגילים

שיעור 29: משפטי תנאי

214.....	1. משפטי תנאי: הסבר כללי
214.....	2. קבוצה א: משפטי תנאי קוניונקטיביים
214.....	i. תנאי המתייחס לעתיד
215.....	ii. תנאי המתייחס להווה
215.....	iii. תנאי המתייחס לעבר
216.....	3. קבוצה ב: משפטי תנאי אינדיקטיביים
216.....	i. תנאי המתייחס לעתיד
216.....	ii. תנאי המתייחס להווה
217.....	iii. תנאי המתייחס לעבר
218.....	4. פסוקיות המביעות הסתייגות (פסוקיות <i>prōvisō</i>)
219.....	תרגילים

שיעור 30: פסוקיות נושא ומושא הנפתחות ב־*ut*; פסוקיות הסבר ופירוט;

222.....	פעלים המביעים רצון (<i>verba volendī</i>) וחשש (<i>verba timendī</i>)
222.....	1. פסוקיות נושא ומושא הנפתחות ב־ <i>ut</i>
223.....	2. <i>ut explicativum</i> ופסוקיות הסבר הנפתחות ב־ <i>quod</i>
224.....	3. פעלים המביעים רצון וחשש
225.....	סיכום: מילת החיבור <i>ut</i>
226.....	תרגילים

שיעור 31: מילת החיבור *quīn* ו־*quōminus*; פסוקיות סיבה אינדיקטיביות;

229.....	תואר הפועל/מילת החיבור <i>quippe</i> ופסוקיות סיבה
229.....	1. מילת החיבור/תואר הפועל <i>quīn</i>

229.....	א. כתואר פועל quīn
229.....	ב. כמילת חיבור quīn
231.....	2. מילת החיבור quōminus
232.....	3. פסוקיות סיבה אינדיקטיביות
233.....	4. תואר הפועל/מילת החיבור quippe ופסוקיות סיבה
233.....	תרגילים
237.....	שיעור 32: פסוקיות זמן; פסוקיות ויתור
237.....	1. פסוקיות זמן
237.....	א. פסוקיות זמן אינדיקטיביות
237.....	ב. פסוקיות זמן אינדיקטיביות וקוניונקטיביות
239.....	ג. antequam ו־ priusquam
239.....	2. פסוקיות ויתור
240.....	תרגילים
244.....	שיעור 33: fore ut בלויית קוניונקטיבוס; משפטי תנאי בדיבור עקיף
244.....	1. fore ut בלויית קוניונקטיבוס
244.....	2. משפטי תנאי בדיבור עקיף
248.....	תרגילים
252.....	נספח א: לוחות נטייה (paradigmata nōminum et verbōrum)
285.....	נספח ב: לוח השנה הרומי (לוח השנה היוליאני)
291.....	מילון לטיני-עברי

הקדמה

תכלית הספר שלפניכם היא להקנות למעיינים בו את יסודות השפה הלטינית הקלסית, כדי שבתום לימוד ראשוני זה יוכלו להתמודד עם טקסט פרוזה מקורי ולקראו קריאה מושכלת בעזרת מילון וקומנטר. לפיכך נדונים בספר זה כל היסודות הצורניים והתחביריים של השפה הלטינית, שהם בחינת תנאי הכרחי עבור כל השואפים להשיג מטרה זו. בסיום הלימוד מספר זה יוכלו התלמידים להיוועץ בהשכל בספרי דקדוק לטיני למיניהם, מתוך היכרות עם המינוח הדקדוקי הייחודי ללשון זו, צורותיה הדקדוקיות המגוונות כמו גם עיקרי התחביר שלה. הספר מבוסס על שנים רבות של לימוד השפה הלטינית והוראתה, אשר במהלכן אט אט גיבשתי את מבנהו ואת אופי תכניו.

ככלל, מיועד הספר ללימוד בכיתה בהדרכת מורה; אולם הוא יכול לשמש גם את אלה החפצים להתוודע לשפה הלטינית בכוחות עצמם. ההסברים על סוגיות הדקדוק השונות נכתבו מתוך הנחה, שגם אם הלימוד מתבצע בהנחיית מורה, בכל זאת יוכלו התלמידים לקבל חשיפה מלאה לנושא הנדון מתוך קריאה עצמית בספר.

שיטת הלימוד שנקטתי היא השיטה המסורתית, שבה נלמדים מדי שיעור פרקי מורפולוגיה (תורת צורות המילים) ותחביר, ובסופם תרגילים שמטרתם להעמיק את הבנת הנושאים שנלמדו ולהעשיר את אוצר המילים של הלומדים. עיקר התרגילים הוא תרגום משפטים מלטינית לעברית.

כבר מהשיעורים הראשונים נכללו במשפטי הקריאה משפטים מקוריים, שאינם מעובדים, מפרי עטם של הסופרים והמשוררים הרומיים הנודעים. הגם שאין הספר דן בשירה רומית באופן רשמי (כלומר, אין הוא עוסק בתורת המשקלים השיריים ובניתוח מטרי), ישנם כמעט בכל שיעור מספר פסוקי שירה לתרגום. זאת משום שניתן לתרגמם, להבינם ולנתחם ניתוח דקדוקי מלא גם מבלי לקרואם על פי כללי המטריקה הרומית. מקורו של כל טור שירה צוין מפורשות בסופו (למעט מימרות הלקוחות מאוסף המימרות של פובליליוס הסורי). לגבי המשפטים וקטעי הקריאה הכתובים פרוזה, שהם חלק הארי של חומר הקריאה, ציינתי מפורשות את מקור המשפט או הקטע רק באותם מקרים, שבהם מדובר במובאה ארוכה יחסית. רוב המשפטים מלווים בהערות הסבר, שמטרתן לסייע בהבנת מקומות קשים מבחינה תחבירית, להבהיר סוגיות שכבר

נלמדו, לבאר ביטויים ודרכי הבעה מיוחדות וכן לציין שמות פרטיים, שלא הובאו במילון הכללי שבסוף הספר. הערות אלה, ברוב המקרים, הכרחיות להבנת הכתוב ומומלץ להיעזר בהן ככל האפשר; זו גם הכנה טובה לשימוש בספרי פירוש (קומנטרים).

השיעורים, מטבע הדברים, בנויים נדבך על נדבך, ועל כן מומלץ לוודא, כי הנושאים הנלמדים בכל שיעור ושיעור מובנים היטב בטרם עוברים לשיעור הבא. לעתים כדאי גם לחזור על תרגילים שכבר נעשו ולפתרם שוב, הן כדי לוודא הבנה מלאה של הנושאים הנדונים בשיעור הן כדי להטמיע את מבני המשפטים ואוצר המילים.

כבר מראשית הלימוד יפגשו התלמידים מונחים דקדוקיים רבים; חלקם ייחודיים לדקדוק הלטיני וחלקם מונחים כלליים היפים גם לדקדוק העברי. היות שמספרם של אלה האחרונים אינו מבוטל כלל ועיקר, כדאי לעשות חזרה נמרצת על עיקרי הדקדוק העברי. לשם כך, אפשר לעיין בנספח 'תקציר הדקדוק העברי' המופיע בסוף מילון אבן-שושן, למהדרותיו השונות. מובן שאין הכרח לעשות כן, אך אני מוצא שרקע כללי בתורת הדקדוק תורם תרומה משמעותית להבנת סוגיות – פשוטות כמורכבות – בדקדוק לטיני.

ככלל, כמות החומר הנלמדת מדי שיעור אינה מועטה. באשר על כן, במסגרת כיתתית, נדרשת עבודת הכנה של התלמידים עצמם. עליהם לעיין בתוכן השיעור לפני כל דיון בכיתה, כדי לקבל 'תמונה כללית' של נושא הלימוד ולהגיע מוכנים להסברי המורה ולאי אלה הרחבות וביאורים שיינתנו בכיתה. בשיעור 3, למשל, נלמדים שלושה זמנים של הפועל הלטיני וכן הפועל החרגי *esse* (להיות). יש אפוא לקרוא את ההסברים בקפידה ולהטמיע את העקרונות המוסברים בהם וכמובן, לשנן את הצורות המובאות בטבלאות הנטייה השונות. לאחר מכן יש לגשת לתרגילים ולפתרם תוך כדי עיון חוזר בהסברי השיעור ובהערות העזר הנלוות, וכן השוואה תמידית לטבלאות הנטייה. דוגמא נוספת היא שימושי היחסות השונות, שמוסברים בשיעורים 4-7, וזהו, ללא ספק, שלב מוקדם מאוד בתהליך הלימוד. מובן אפוא, שאין צורך של ממש לזכור את שימושי היחסות כולם בבת אחת, אלא ראשית להתוודע באופן כללי אל גוני המשמעויות השונות של כל יחסה ויחסה, ואחר כך, בהמשך הלימוד, לשוב ולעיין בהסברים השונים על פי הצורך העולה ממשפטי הקריאה.

הצלחה בלימוד השפה הלטינית תלויה בשני גורמים עיקריים: (א) הבנת החומר הדקדוקי; (ב) רכישת אוצר מילים רחב ככל האפשר. נמצא, ששני הגורמים קשורים לעתים זה בזה, שכן אין אנו יכולים, למשל, ללמוד שם עצם כלשהו,

מבלי לשייכו מבחינה דקדוקית לאחת מחמש קבוצות נטיית השם, ודברים אלה יפים גם למערכות תוארי השם והפעלים לקבוצותיהם השונות.

בספר זה נחשפים התלמידים לכ-1,900 מילים וביטויים, שנלמדים הן מדוגמאות ההסבר הן (ובעיקר!) ממשפטי הקריאה. כל המילים המופיעות בדוגמאות ובתרגילי התרגום (דהיינו, משפטי הקריאה) מופיעות במילון שבסוף הספר. כאשר אפוא באים לקרוא/לתרגם את משפטי התרגול, יש לעיין עיון תמידי במילון כדי ללמוד פירושה של כל מילה ומילה. לשם כך מומלץ לערוך מחברת 'אוצר מילים', אשר בה יירשמו כל המילים והביטויים החדשים המופיעים בכל משפט ומשפט משיעור לשיעור. קשה להפריז בחשיבותו של תהליך זה להטמעת אוצר המילים והרחבתו הגדלה והולכת. עצם כתיבת המילה או הביטוי החדשים והעיון החוזר ברשימת אוצר המילים שנבנתה באופן עצמאי יש בהם כדי לזרז זכירתם של מילים ואופני ביטוי חדשים.

מובן, שעיון תמידי במילון שבסוף הספר ודפדוף חוזר אל העמוד שבו נתונים המשפטים אינו תהליך נוח. כדי להקל זאת במעט, מופיע המילון כולו כקובץ נפרד באתר arouettyclassics.com והוא זמין להורדה חופשית. כך, אפשר להדפיסו וליצור חוברת נפרדת המאפשרת עיון נוח יותר ברשימות המילים תוך כדי קריאת משפטי התרגול. באתר זה תמצאו גם קובץ של כל לוחות הנטייה המופיעים בסוף הספר, שאף אותו כדאי להדפיס לשם עיון נוח יותר, וכן מפתח תשובות מלא לכל התרגילים שבספר.

הנה כי כן הספר הוא בחינת 'יחידה אחת', אשר די בה ללימוד ראשוני של השפה, ללא צורך של ממש בעזרים נוספים. עם זאת, כל מי שהתקדמו, ולו במעט, בלימוד לטינית (או למעשה בלימוד כל שפה אחרת) יודעים אל נכון, כי כדי להעמיק את ההבנה ולהשלימה יש להיעזר בספרים נוספים: מילונים וספרי דקדוק בסיסיים.

המילון הבסיסי המומלץ לשימוש הוא המילון הוותיק Cassell's Latin Dictionary, שראה אור במהדורות רבות. כדאי להתרגל לשימוש במילון זה בד בבד עם הלימוד הראשוני של השפה, גם אם כל המילים הדרושות לשם תרגום המשפטים בספרנו מופיעות במילון הלטיני-עברי שבסופו. הרי אין דין מילון או, ליתר דיוק, רשימת מילים ופירושיהן, הניתנים בספר לימוד כדין מילון של ממש, המפרט את כל גוני המשמעות של המילים ואף מצטט דוגמאות מכתבי הסופרים העתיקים. מילונים נוספים, הדומים מבחינת היקפם למילון של Cassell הם: Elementary Latin Dictionary מאת C.T. Lewis בהוצאת אוקספורד וכן Latin-English Dictionary בהוצאת Chambers-Murray. לקראת סוף הלימוד מספרנו

אפשר וכדאי להשתמש בספרי דקדוק לטיני בסיסיים, כגון Kennedy's Revised Latin Primer בהוצאת Longman וכן Charles E. Bennett. שני הספרים האלה ראו אור במהדורות רבות, ואף כי הופיעו לראשונה עוד בשלהי המאה ה-19 וראשית המאה ה-20 לא נס ליחסם. בל נשכח גם, כי לימוד השפה משוקע היטב בתרבות הכללית שבה התפתחה, והבנה מלאה של הכתוב במשפטים ובקטעי הקריאה הארוכים יותר מצריכה היכרות, ולו מועטה, עם העולם הקלסי היווני-רומי. כדי לברר אפוא ענייני ריאליה שונים אפשר להיעזר בספרי עיון כגון The Oxford Companion to Classical Literature וכן The Oxford Classical Dictionary למהדורותיהם השונות.

נאחל הצלחה מלאה לכל שגמרו אומר להכיר את הלשון הלטינית ולהתוודע אל אוצרותיה הספרותיים והתרבותיים בשפת המקור. לזאת יפה המימרה *Voluptas e difficili data dulcissima est*

אברהם ארואטי

סיון התשפ"ב

יוני 2022

מזוהות בסימן כלשהו מעליהן (אף שלעתים, לצורך הבהרה, תסומנה במיקרון, למשל: ä). ככלל, משך הגיית תנועה ארוכה הנו כפול ממשך הגיית תנועה קצרה. להלן היגוי התנועות:

ā, a – אַ, אָ

ē, e – אֵ, אֶ

ī, i – אִי, אִי

ō, o – או

ū, u – או

היגוי התנועה y הוא u ארוכה כמו sūr בצרפתית, וכן u קצרה כמו tu בצרפתית. (= ü קצרה וארוכה בגרמנית). תנועה זו מופיעה במילים שאולות מיוונית, למשל: asylum (מקלט), tyrannus (רוֹדֵן, עריץ, טירן).

דו־תנועות (diphthongī)

בלטינית ישנן חמש דו־תנועות:

ae – (אֵי) praeda – (פְּרִידָה – שלל)

au – (או) aurum – (אֹרוּם – זהב)

ei – (אֵי) deinde – (דֵּינְדָה – אז, אחר כך; יש עם זאת מפרידים את התנועות והוגים כשלוש הברות).

eu – (או) neuter – (נְאוּטֵר – אף לא אחד מן השניים)

oe – (אוֵי) foedus – (פּוֹדוּס – חוזה, ברית)

ישנו גם הדיפתונג uī (אוֵי), המופיע במילים מעטות כגון cuī – קוֹי (למי?), huīc – הוֹיֵק (לאיש זה).

שימו לב: לעתים צירוף שתי תנועות אינו יוצר דיפתונג, ועלינו לבטא כל תנועה בנפרד. לרוב יצוין הדבר בסימון אורכי התנועות הנפרדות, למשל: coēgī (אילצתי), āēr (אוויר). כדי לציין זאת אפשר גם לנקוט את סימן ה־diaeresis מעל התנועה השנייה, כך: coēmere (לקנות).

4. הגיית העיצורים

b – בּ

c – לעולם נהגה ק (במקור ציין סימן זה את ההגה ג והדבר ניכר בקיצורי שמות כגון C. = Gāius, גאיוס).

d – דּ

פ – f

g – לעולם ג; הצירוף gu אחרי n נהגה: גוו (gw): lingua (לינגוואה). אבל:
exiguitās (אֶקְסִיגוּאִיטַס)

ה – h

i – י (אך כתנועה – אי): iacimus (יאקימוס); בתחילת הברה לפני תנועה, אך
לא בסופי מילים: imperium נהגה אִימְפֶּרִיאוּם; i בין שתי תנועות נהגית כעיצור
כפול: māior נהגה מִיִּיֹר)

ל – l

מ – m

נ – n

פ – p

q – לעולם בצירוף qu (קוו – kw): quod (קווד)

ר – r

s – לעולם ס; הצירוף su נהגה לעתים סוו (sw): Suēbī (סוּבִּי)

ט – t

v – הגייתה בלטינית קלסית: וו (w), למשל vīnum נהגה /weenum/. עם זאת,
רווחת בימינו גם ההגייה ן (כ-v באנגלית ובצרפתית).

x – קֶס

z – ז או דִּז

צירופי העיצורים ch, ph, th נהגו במקור כעיצורים נחציים עם נישוף קל: טֶה
(th), פֶּה (ph), קֶה (ch), אולם מקובל להגותם כעיצורים חוככים (ת', פ', כ').

5. הברות

בכל מילה לטינית מספר ההברות הוא כמספר התנועות והדיפתונגים בה: im-pe-
(1) nōs ;(2) pul-cher ;(3) bo-nō-rum ;(4) ri-um.
חלוקה להברות נעשית כדלהלן:

א. בין תנועות או דיפתונגים סמוכים: e-a, ā-ēr, Ae-o-li-us

ב. עיצור בין שתי תנועות מצטרף לתנועה השנייה: cē-na, vē-ri-tā-tis

ג. בין שני עיצורים סמוכים, דהיינו האחד סוגר את ההברה הראשונה, והשני

פותח את ההברה השנייה: mag-nus, lin-gua

אורך ('כמות') ההברות

- הברה היא קצרה ('קלה') מטבעה אם היא כוללת תנועה קצרה, ואילו ארוכה מטבעה ('כבדה') אם היא כוללת תנועה ארוכה או דיפתונג.

- אם אחרי תנועה קצרה ישנם שני עיצורים או עיצור כפול (x, z) ההברה נחשבת ארוכה.
- ההגה h אינו נחשב עיצור בקביעת אורכי הברות.
- הצירופים gu, qu, su אינם נחשבים שני עיצורים.
- שילוב של עיצור פוצץ עם עיצור שוטף (mūta cum liquidā) יכול להאריך או לא להאריך את ההברה. הברה זו נקראת syllaba anceps ("הברה כפולת ראש"). כלל זה חשוב לצורכי הטעמה. ראו להלן סעיף 6.
- העיצורים הפוצצים הם: b, p, ph, d, t, th, c, g, ch
- העיצורים השוטפים הם: l, r

6. טעם (accentus)

ככלל, במילים בנות שתי הברות ויותר יימצא הטעם על ההברה האחת לפני האחרונה (paenultima) או על השנייה לפני האחרונה (antepaenultima).

- במילים בנות שתי הברות – הטעם על ההברה שלפני האחרונה: Brú-tus, ál-tus
  - במילים בנות שלוש הברות ויותר – הטעם על ה־paenultima אם זו ארוכה; אך אם קצרה, יש להטעים את ה־antepaenultima.
- a) ve-ri-tá-tis (ארוכה מטבעה ולכן ההברה tā- ארוכה ומוטעמת).
- u) ín-su-la (קצרה מטבעה ולכן ההברה su- קצרה. הטעם אפוא נסוג ל־antepaenultima).
- שימו לב: במילה con-tín-git אנו מטעימים את ה־paenultima, כי ההברה ting- (שני עיצורים אחרי תנועה קצרה מטבעה מאריכים את ההברה. זכרו: מיקום הטעם נקבע על פי אורכי הברות). אבל במילה té-ne-brae אנו מטעימים את ה־antepaenultima. מדוע? כי שני העיצורים br אינם מאריכים את ההברה nebr-; ישנו כאן מקרה של mūta cum liquidā, ובפרוזה הברה כזו נחשבת קצרה לצורכי הטעמה. הטעם אפוא נסוג ל־antepaenultima.

7. מילים אנקליטיות (enclitica)

שלוש המילים -ne, -que, -ve נקראות מילים אנקליטיות, משום שאין הן מופיעות לבדן אלא נסמכות ("נשענות") על המילה שלפניהן ונכתבות עמה כמילה אחת. במקרים כאלה הטעם נמצא על ההברה שלפני המילה האנקליטית.

- -que, שפירושה 'ו': Senātus Populusque (pópulus + que): populúsque (Rōmānus (הסנאט והעם הרומי).

- -ve, שפירושה 'או': Caesar Brūtúsve (קיסר או ברוטוס)
- -ne היא particula (מילית/מילת טעם) המופיעה במשפטי שאלה, שהתשובה עליהם היא כן או לא. אפשר לתרגמה 'האם'. (ככלל אין חובה להשתמש ב-ne, והשאלה יכולה להשתמע על סמך הניגון/האינטונציה של הדובר). Caesárne venit? (האם קיסר בא?); או רק: Caesar venit? (קיסר בא?).

התאמנו בקריאת הקטע הבא:

Quod erat optandum maximē, iūdicēs, et quod ūnum ad invidiam vestrī ordinis infāmiāque iūdiciorum sēdandam maximē pertinēbat, id nōn hūmānō cōnsiliō sed prope dīvīnitus datum atque oblātum vōbīs summō reī pūblīcae tempore vidētur. (Cicero, *In Verrem*, I.1)

הערה:

ככלל לא מציינים אורכי תנועות בטקסטים לטיניים. אנו נציין את האורכים רק בטבלאות הנטייה ובדוגמאות ההסבר.

שיעור 2:

שמות עצם מן הנטיות הראשונה (ā) והשנייה (o); מילות יחס

1. שם העצם (nōmen [substantivum]) מציין את שמו של כל דבר, מוחשי או מופשט, פרטי (שם אדם, מקום וכולי) וכללי (שם הניתן לקבוצת דברים מאותו הסוג, למשל: בית, עיר). לשמות העצם שלושה מאפיינים:

- **מין (genus):** זכר (māsculīnum), נקבה (fēminīnum), סתמי (neutrum). לעתים משמעות השם רומזת על מינו, אך ברוב המקרים יש לשנן את מין השם.
- **מספר (numerus):** יחיד (singulāris), רבים (plūrālis).
- **יחסה (cāsus):** מונח שמשמעו 'נפילה' מן הצורה הראשית של השם, יחסת ה־nōminātīvus): היחסה מורה את תפקידו התחבירי של השם במשפט. (נושא, מושא ישיר/עקיף, שייכות). ישנן שש יחסות בלטינית, הן ביחיד הן ברבים: נומינטיבוס (nōminātīvus), ווקטיבוס (vocātīvus), אקוסטיבוס (accūsātīvus), גנטיבוס (genetīvus או genitīvus), דטיבוס (datīvus), אבלטיבוס (ablātīvus). לכל יחסה סיומת משלה המתוספת לגזע השם. נטיית השם ביחסות השונות נקראת dēclīnātiō.

2. גזע השם הוא החלק שאינו משתנה בו, למשל במילה rēgīna (מלכה), הגזע הוא rēgīnā-. נוהגים לסווג את שמות העצם לפי האות האחרונה של גזעיהם ולחלקם לחמש נטיות. בדרך כלל נוכל לדעת מהו גזעו של השם ולאיוזו נטייה הוא שייך אם נברוק את יחסת הגנטיבוס יחיד שלו. ככלל, כל שם עצם ברשימת המילים שבספרנו (ובמילונים בכלל) ניתן ראשית בנומינטיבוס יחיד, אחר כך באה סיומת הגנטיבוס יחיד שלו ולבסוף ציון המין, זכר (m.), נקבה (f.) או סתמי/נאוטרם (n.).

3. שמות עצם מן הנטייה הראשונה מסתיימים ב־a בנומינטיבוס יחיד (סיומת הגזע היא ā); סיומת גנטיבוס יחיד היא ae; שמות אלה הם ממין נקבה (למעט מספר יוצאים מן הכלל). להלן נטיית השם (f.) porta, ae (דלת, שער):

	<i>singulāris</i>	<i>plūrālis</i>	תפקידיהן העיקריים של היחסות
<i>nom.</i>	port-a	port-ae	נושא המשפט
<i>voc.</i>	port-a	port-ae	פנייה
<i>acc.</i>	port-am	port-ās	מושא ישיר (את)
<i>gen.</i>	port-ae	port-ārum	שייכות (של)
<i>dat.</i>	port-ae	port-īs	מושא עקיף (ל-, בעבור)
<i>abl.</i>	port-ā	port-īs	מושא עקיף/תיאור (ב-, מ-, על ידי ועוד)

שמות ממין זכר השייכים לנטייה זו הם: *agricola* (חקלאי), *nauta* (ימאי, מלח), *poëta* (משורר). השמות *filia* (בת), *dea* (אלה): דטיבוס/אבלטיבוס רבים: *filiābus*, *deābus* (זאת כדי להבדילם מצורות הדטיבוס/אבלטיבוס של השמות *deus*, *filius* מן הנטייה השנייה [ראו להלן הסעיף הבא]).

4. שמות עצם מן הנטייה השנייה מסתיימים ב-*us*, *er* (בזכר) וב-*um* (בנאוטרם) בנומינטיבוס יחיד. סיומת גנטיבוס יחיד היא *i*; סיומת הגזע, שאינה ניכרת בכל היחסות, היא *o*. אין כמעט שמות ממין נקבה בנטייה זו. להלן נטיית השמות *dominus, ī* (מ.), *puer, puerī* (מ.) (ילד, נער), *ager, agrī* (מ.) (שדה), *bellum, ī* (נ.) (מלחמה). כן נוסיף את השם *vir, virī* (מ.) (גבר), המתיחד בכך שסיומת הנומינטיבוס יחיד שלו היא *ir*.

		(domino-)	(puero-)	(agro-)	(bello-)	(viro-)
<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	domin-us	puer	ager	bell-um	vir
	<i>voc.</i>	domin-e	puer	ager	bell-um	vir
	<i>acc.</i>	domin-um	puer-um	agr-um	bell-um	vir-um
	<i>gen.</i>	domin-ī	puer-ī	agr-ī	bell-ī	vir-ī
	<i>dat.</i>	domin-ō	puer-ō	agr-ō	bell-ō	vir-ō
	<i>abl.</i>	domin-ō	puer-ō	agr-ō	bell-ō	vir-ō
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	domin-ī	puer-ī	agr-ī	bell-a	vir-ī
	<i>voc.</i>	domin-ī	puer-ī	agr-ī	bell-a	vir-ī
	<i>acc.</i>	domin-ōs	puer-ōs	agr-ōs	bell-a	vir-ōs
	<i>gen.</i>	domin-ōrum	puer-ōrum	agr-ōrum	bell-ōrum	vir-ōrum
	<i>dat.</i>	domin-īs	puer-īs	agr-īs	bell-īs	vir-īs
	<i>abl.</i>	domin-īs	puer-īs	agr-īs	bell-īs	vir-īs

הערות

א. סיומת הווקטיבוס יחיד היא e בשמות שבנומינטיבוס יחיד מסתיימים ב-us. אם סיומת הנומינטיבוס יחיד היא ius, הווקטיבוס יחיד מסתיים ב-ī, למשל: filius – fili, Vergilius – Vergīli. לבר ממקרים אלה, יחסת הווקטיבוס זהה לנומינטיבוס הן ביחיד הן ברבים בכל הנטיות.

ב. סיומת גנטיבוס יחיד בשמות המסתיימים ב-ius, ium היא לפעמים ī במקום iī: filius – filiī/filī, cōnsilium – cōnsiliī/cōnsilī. הטעמת המילה נותרת כשהייתה בצורה הלא מקוצרת.

ג. בשמות המסתיימים ב-er יש שה-e נשמרת בכל הנטייה (כדוגמת puer ויש שהיא מצוייה רק בנומינטיבוס/ווקטיבוס יחיד ונשמטת בשאר היחסות (כדוגמת ager). עלינו לברר זאת במילון.

ד. בשמות עצם ממין נאוטרם יחסות נומינטיבוס, ווקטיבוס ואקוסטיבוס זהות זו לזו הן ביחיד הן ברבים; סיומת נומינטיבוס, ווקטיבוס ואקוסטיבוס רבים – לעולם a (כלל זה תקף לכל קבוצות הנטייה שבהן יש שמות ממין זה, דהיינו, נטיות שנייה, שלישייה ורביעית).

ה. שם העצם deus, deī (m.) (אל): נומינטיבוס רבים: deī/dī, דטיבוס/אבלטיבוס רבים: deīs/dīs.

5. מילת יחס (praepositio) מורה את הקשר בין מילים שונות במשפט. ככלל, השם המופיע לאחר מילת יחס יהיה באקוסטיבוס או באבלטיבוס, בהתאם להצרכת מילת היחס. יש שמילת יחס אחת מצריכה שימוש בשתי היחסות, בשינוי גון המשמעות. עלינו לבדוק במילון מהי היחסה הנדרשת עם כל מילת יחס חדשה שאנו לומדים; להלן מספר דוגמאות:

מ-, הרחק מ-, מן; על ידי (+ abl.) ā/ab*
מן האי ab insulā

מתוך, מחוץ ל- (+ abl.) ē/ex*
מחוץ לשדות/מתוך השדות ex agrīs

ב-, בתוך, על (+ abl.) in
בספרד in Hispāniā

אל, אל תוך; נגד (+ acc.) in
אל החופים in orās
נגד קטילינא in Catilinam

* הצורות ab ו-ex תופענה לפני מילים הפותחות בתנועה/דיפתונג (ולעתים גם בעיצור).

מתחת ל- (sub (+ abl.))

מתחת לאדמה sub terrā

אל מתחת; למרגלות, לרגלי; אל עבר (מנקודה נמוכה לגבוהה ממנה) (sub (+ acc.))

אל מתחת לאדמה sub terram

אל עבר החומות, לרגלי החומות sub murōs

6. בשפה הלטינית אין תווית יידוע (ה' הידיעה בעברית), ועל כן עלינו להחליט על פי ההקשר אם ליידע את שם העצם אם לאו.

תרגילים

1. הטו את השמות הבאים בכל היחסות, ביחיד וברבים. ציינו תנועות ארוכות בסיומות היחסות.

regina, incola, liber, murus, periculum

2. תרגמו את הביטויים הבאים (ודאו שאתם מזהים כהלכה את היחסות ויכולים להסביר את השימוש בהן):

1. orae (nom.) Italiae; 2. terrā Germanorum; 3. liber poetarum; 4. in Gallia; 5. in Italiam; 6. dominus nautarum; 7. ad oras Italiae; 8. ad agros Galliae; 9. sub terra; 10. sub portam; 11. ab incolis Hispaniae; 12. vir reginae; 13. in bellis Germanorum; 14. ad portas deorum; 15. cum agricolis Galliae; 16. in insula Sicilia; 17. in insulam Siciliam; 18. ex agris Italiae; 19. in muris; 20. in incolas Siciliae